

Дослідження географічних культур смереки на території Смоленсько-Московської височини, свідчать про необхідність перегляду діючого "Лісонасінневого районування" [2]. З метою підвищення продуктивності та прискореного вирощування лісів у Центральному (№10) лісонасінневому районі бажано використовувати насіння смереки з Брестської, Гродненської, Мінської областей Білорусі, а також Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької та Львівської областей України.

Література

1. **Воропанов П.В.** Жизненный потенциал деревьев (насаждений). – Брянск, 1973. – 96 с.
2. **Лесосеменное** районирование основных лесобразующих пород в СССР. – М.: Лесн. пром-сть, 1982. – 368 с.
3. **Марков М.В.** Популяционная биология растений. – Казань, 1986. – 110 с.
4. **Мельник П.Г.** Выявление быстрорастущих экотипов ели для целевого лесовосстановления на территории Смоленско-Московской возвышенности/ Дис.... канд. с.-х. наук. – М., 1996. – 119 с.
5. **Мерзленко М.Д., Мельник П.Г.** Лесоводственная экскурсия в леса Клиньско-Дмитровской гряды. – М.: "Терция" и К°, 2002. – 93 с.
6. **Писаренко А.И., Мерзленко М.Д.** Создание искусственных лесов. – М.: Агропромиздат, 1990. – 270 с.
7. **Правдин Л.Ф.** Леса будущего. – М.: Знание, 1971. – 63 с.
8. **Родин А.Р.** Культуры ели на вырубках. – М.: 1977. – 168 с.
9. **Роне В.М.** Генетический анализ лесных популяций. – М.: Наука, 1980.
10. **Schultze V.** Klimaänderung neue Kriterien für Herkunftsempfehlungen: (Vortrag) Symp. "Klimaänder. Österreich: Herausforder. Forestgenet. und Waldbau", Wien, 9 Nov., 1994// FBVA – Ber. 1994. № 81. P. 34-47.

УДК 630*6 Проф. В.П. Ткач, д-р с.-г. наук; ст. наук. співроб. А.С. Торосов, канд. екон. наук; доц. В.П. Пастернак, канд. с.-г. наук – УкрНДІЛГА; доц. Л.І. Ткач, канд. с.-г. наук – ХНАУ

ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Запропоновано основні положення національної лісової політики України. Подано політичні, економічні, соціальні й екологічні аспекти її реалізації.

Prof. V.P. Tkach; Senior scientific employee A.S. Torosov; doc. V.P. Pasternak – URIFFM; doc. L.I. Tkach – KhNAU

The base of national forest policy of Ukraine

The main positions of national forest policy of Ukraine are proposed. Political, economical, social and ecological aspects of its realization are given.

Ліси України за своїм призначенням є багатофункціональними, але вони виконують переважно екологічні та соціальні функції і мають обмежене експлуатаційне значення. Підписавши декларації ряду міжнародних Конференцій (Ріо, 1992; Гельсінкі, 1993; Лісабон, 1998 та ін.), Україна зобов'язалася впроваджувати принципи сталого розвитку в лісовому секторі. Розроблено ряд програмних документів, в основі яких лежать ідеї сталого розвитку. Поряд з тим динаміка розвитку лісових відносин в Україні показує, що вони не враховують особливостей ринкової економіки та низки питань сталого управ-

ління лісами. Тому назріла гостра необхідність у розробці "Національної лісової політики України", обґрунтування нової моделі лісового господарства країни. Цей концептуально-правовий документ загальнодержавного значення повинен об'єднувати політичні, економічні, соціальні й екологічні цілі для підвищення ефективності діяльності всього лісового сектора економіки України.

Національна лісова політика має стати однією із головних складових загальної стратегії соціально-економічного розвитку України на довгострокову перспективу. Саме на її основі необхідно формувати стратегічні програми розвитку лісового сектора економіки, розробляти на законодавчому рівні нормативно-правові акти для забезпечення виконання відповідних програм з урахуванням міжнародних зобов'язань України.

Головною метою національної лісової політики України є запровадження сталого управління лісами та ефективне функціонування лісового сектора економіки. Національна лісова політика України спрямована на гармонізацію міжвідомчих відносин у сфері природокористування та охорони довкілля. Вона базується на врахуванні реального лісозабезпечення країни та орієнтована на досягнення розумної рівноваги між охороною лісових екосистем і постійним, невиснажливим, багатоцільовим лісокористуванням. Національна лісова політика розповсюджується на всі ліси України, незалежно від форм власності та користування ними, відомчої підпорядкованості лісів.

Стале управління лісами і розвиток лісового сектора реалізується у політичній, економічній, соціальній і екологічній сферах. У політичній сфері забезпечується об'єднання зусиль державних органів влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та населення для досягнення основної мети національної лісової політики.

В економічній сфері реалізуються економічні інтереси основних суб'єктів лісових відносин: держави, як основного власника лісів; органів, що здійснюють управління лісами всіх рівнів, а також лісокористувачів. У соціальній сфері реалізуються цілі, що спрямовані на підвищення якості життя працівників лісового сектора, досягнення сучасних соціальних стандартів, характерних для розвинутих країн з ринковою економікою.

В екологічній сфері досягаються цілі, що пов'язані з відтворенням лісів, посиленням їх екологічних функцій, збереженням біологічного різноманіття, покращанням природного середовища, забезпеченням невиснажливого та збалансованого лісокористування

Концептуальні принципи національної лісової політики України.

Національна лісова політика враховує необхідність:

- реформування системи управління лісами та лісовим господарством, розмежування контрольних та господарських функцій у лісовій галузі;
- удосконалення нормативно-правової бази в галузі лісового господарства та її гармонізації з міжнародними принципами сталого розвитку та управління лісами;
- збільшення лісистості території у всіх природних зонах до оптимального рівня;
- розширення робіт із захисного лісорозведення і агролісомеліорації;
- підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів;
- нарощування природоохоронного потенціалу лісів та посилення їх екологічних функцій, збереження їх біологічного різноманіття, у тому числі генетичних ресурсів лісових порід;

- підвищення стійкості лісових екосистем до впливу негативних факторів середовища, змін клімату;
- удосконалення системи охорони і захисту лісів від пожеж, шкідників та хвороб, несанкціонованих рубань;
- розробки міжгалузевої стратегії комплексного використання лісових ресурсів;
- удосконалення ведення мисливського господарства на ринкових засадах;
- посилення державного контролю за охороною, захистом, використанням та відтворенням лісів;
- державної підтримки лісового сектору (лісового господарства, лісової промисловості) і сприяння інтеграції його складових;
- прискорення розвитку науки і освіти в лісовому секторі;
- посилення соціального захисту працівників лісового сектора.

Вирішення завдань лісової галузі України, зокрема формування лісової політики щодо підвищення продуктивності та стійкості лісів, захисту їх біологічної та ландшафтної різноманітності та інших напрямків сталого розвитку має проводитися у контексті розвитку національної політики природокористування та охорони довкілля, яка сьогодні гармонізується з основними напрямками соціально-економічного розвитку держави та з міжнародними вимогами у цій області. Це складний багатофакторний процес, який потребує комплексного, системного підходу при плануванні дій. Однією із ключових ланок цього процесу є ліквідація міжвідомчих бар'єрів, що довгий час заважали ефективно пов'язувати питання лісокористування з охороною довкілля.

Регіональні особливості національної лісової політики України.

Стратегічні напрямки розвитку лісового господарства окремих регіонів України повинні враховувати відмінності лісового фонду, традиції ведення лісового господарства, сучасні проблеми, що виникли у зв'язку з техногенними катастрофами та стихійними явищами, взаємовідносини лісового господарства із іншими галузями економіки країни.

У зв'язку з природнокліматичними, економічними та соціальними умовами розрізняють:

- розвиток лісового сектора рівнинної частини України (Полісся, Лісостеп, Степ);
- розвиток лісового сектора гірської частини України (Карпати, Крим);
- розвиток лісового сектора на територіях, що піддані впливу техногенних катастроф та стихійних явищ.

Розвиток лісового сектора рівнинної частини України істотно відрізняється за природними зонами, які зумовлюють різну лісистість території, породний склад, вікову структуру, продуктивність та товарність лісових насаджень.

Поліський регіон, завдяки високій лісистості, протягом тривалого часу був і залишається однією з основних лісосировинних баз держави, що визначає соціально-економічну значимість його лісового сектора. Землі лісового фонду Полісся є унікальними з точки зору біорізноманіття лісових і болотних екосистем різних рівнів, де трапляється багато видів рослин і тварин, що зникають або знаходяться під загрозою зникнення. Наявність значних лісових масивів у цьому регіоні стабілізує гідрологічний режим малих річок басейну Дніпра. Господарювання в лісах ускладнюється у зв'язку з наявністю раніше осушених земель, а також радіоактивно забруднених територій, на яких протікають природні процеси регенерації.

У Лісостепу особливості функціонування лісового сектора обумовлені наявністю значних площ розораних високопродуктивних чорноземів, розвинутою промисловою і транспортною інфраструктурою, високим рівнем урбанізації території. Лісовий фонд представлений переважно невеликими за площею ділянками високопродуктивних лісів, які зазнають значного антропогенного впливу. Ліси цього регіону в максимальній мірі поєднують виконання всіх властивих їм функцій. Проте в результаті тривалої експлуатації і значного впливу техногенних факторів лісові насадження цієї зони зараз неефективно використовують лісорослинний потенціал земель лісового фонду.

Лісистість Степу є найнижчою в Україні. Ліси представлені малочисельними природними ділянками у заплавах рік та в байраках і штучно створеними лісовими насадженнями із місцевих та інтродукованих видів. Стійкість та продуктивність їх є невисокими. Ліси у цьому регіоні виконують, головним чином, природоохоронну, захисну та рекреаційну функції. Разом з поєднанням смугами та захисними лісовими насадженнями вони забезпечують отримання високих та стабільних урожаїв сільськогосподарських культур і створюють комфортні умови для проживання місцевого населення.

Найпильнішою уваги потребують гірські ліси, які є найбільшими осередками збереження біорізноманіття на всіх рівнях та головними чинниками зміцнення гірських схилів, регуляції вологообігу. З іншого боку, вони є найуразливішими лісовими екосистемами щодо екстремальних проявів клімату (селів, вітровалів тощо). Єдиним напрямом оптимізації системи ведення лісового господарства у горах є перехід на водозбірні принципи. Враховуючи істотні відмінності у природнокліматичних та ґрунтових умовах Криму та Карпат, спрямованість діяльності у лісовому секторі істотно відрізняється.

Регіон Карпат є також однією з головних лісосировинних баз держави. Водночас це один з не багатьох районів Європи, де збереглися відносно великі площі пралісів з їх унікальною фауною та флорою. Важливе їх рекреаційно-оздоровче та водоохоронно-захисне значення. Лісовий сектор є пріоритетним у соціально-економічному розвитку регіону.

Природнокліматичні та історичні умови формування лісової рослинності гірського Криму зумовили наявність багатих за флористичним складом лісів, продуктивність яких є невисокою. Практично всі лісові насадження регіону виконують природоохоронні або рекреаційні функції (курортні ліси, заповідники та інші об'єкти природно-заповідного фонду).

Особливості функціонування лісового сектора на територіях, що зазнали впливу техногенних катастроф, радіаційного забруднення і стихійних явищ є досить різними і залежать від природи та масштабів цих явищ. З урахуванням зазначених регіональних особливостей України розроблено основні напрямки розвитку лісового сектора на відповідних територіях.

Правові, економічні та соціальні аспекти реалізації лісової політики

Пріоритетні напрямки лісової політики повинні бути закріплені у новій редакції Лісового Кодексу України. Після цього необхідно завершити

розробку відповідної нормативно-правової бази щодо реформування системи управління лісами та лісовим господарством. Нормативно-правова база повинна бути узгоджена з системою інших законодавчих актів, що створюють відповідне економіко-правове поле господарювання в умовах становлення ринкових відносин.

При цьому необхідно керуватися такими базовими положеннями:

- збереження переважно державної форми власності на ліси, з одночасним розвитком комунальної та приватної власності;
- чітке розмежування владно-управлінських повноважень між державними органами управління лісами всіх рівнів, між ними та суб'єктами господарювання, дотримання балансу їх інтересів;
- оптимізація організаційно-виробничої структури лісового господарства згідно з вимогами ринкової економіки на всіх рівнях управління;
- удосконалення організації лісокористування на основі розвитку ринкових схем;
- впровадження фінансово-економічного механізму управління, який забезпечить прибутковість лісового господарства, дасть змогу дотримуватися відповідних інтересів власників лісів, суб'єктів управління та господарювання;
- реформування системи лісовпорядкування на основі розвитку геоінформаційних технологій;
- удосконалення охорони і захисту лісів, розробка та впровадження ефективних механізмів державного контролю за станом лісів та веденням лісового господарства;
- розвиток лісопромислового комплексу країни;

Соціальні аспекти лісової політики передбачають розробку заходів, які сприяють підвищенню доходів населення країни, забезпечують зайнятість та соціальну захищеність робітників у лісовому секторі.

Кожна із зазначених позицій передбачає систему заходів і відповідний механізм їх реалізації.

Екологічні аспекти лісової політики враховують:

- екологічно орієнтоване ведення господарства: прагнення до зменшення обсягів суцільних рубань, впровадження природозахисних технологій робіт, стимулювання природного поновлення, перехід до ландшафтного (водозбірного) принципу лісокористування, заміну хімічних методів лісозахисту на біологічні;
- розвиток системи екологічного моніторингу та сертифікації лісів: гармонізація системи лісогосподарських нормативів з міжнародними стандартами, розробка національної схеми лісової сертифікації та її реалізація;
- збільшення обсягів захисного лісорозведення для формування стійких лісоаграрних ландшафтів: організація на державному рівні планової і юридичної основи захисту ґрунтів від водної та вітрової ерозії, охорони земельних ресурсів;
- збереження біорізноманіття на всіх рівнях (від генетичного до ландшафтного), розвиток системи малих охоронних територій – заказників, урочищ та лісових генетичних резерватів. Підходи до використання репродуктивного матеріалу при лісовідновленні і лісорозведенні необхідно розділити: для відтворення насаджень переважно повинен використовуватися репродуктивний матеріал з максимально можливим рівнем генетичного різноманіття; для створення на обмежених площах високоінтенсивних штучних насаджень, на які у перспективі повинно перенестися з природних лісів основне навантаження потреб людини у деревній продукції, буде використовуватися генетично спеціалізований репродуктивний матеріал з поліпшеними генетичними властивостями. Збереження біологічного різноманіття буде досягатися, як

через виділення категорії лісів природоохоронного призначення, так і запровадження системи збереження біорізноманіття в експлуатаційних лісах, забезпечення сертифікації лісів;

- діяльність у рамках підписаних міжнародних екологічних угод України. Організація і проведення досліджень щодо коригування систем лісового господарства з переорієнтацією його з ресурсного до біосферного напрямку, оптимального пристосування до змін клімату.

Реалізація положень національної лісової політики дасть змогу перейти до сталого функціонування лісового сектора економіки, подолати кризу у сфері лісових відносин, забезпечити ефективне ведення лісового господарства, підвищити екологічну роль лісів, їх значення у збереженні біорізноманіття, попередження змін клімату тощо.

Реформування лісового сектора з переходом до ринкових схем господарювання підвищить обсяг товарної продукції у ВВП країни та біосоціальний потенціал лісів України.

УДК 630*28

*Проф. В.П. Рябчук, д-р с.-г. наук;
доц. В.Я. Заячук, канд. с.-г. наук – УкрДЛТУ*

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ НЕДЕРЕВНИХ РЕСУРСІВ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ЛІСУ

Наведено класифікацію продуктивності лісу. Висвітлено продуктивність недревних ресурсів лісу: лікарські, технічні, харчові та кормові рослини, підсочування, бджільництво, рибальство, сінокосіння, їстівні гриби, хвоя, листя, кора.

Prof. V.P. Ryabchuk; doc. V.Ye. Zajachuk – USUFWT

Study of unwood production as a method of increase of productivity of a wood

The classification of productivity of a wood is indicated. The productivity of unwood resources of a wood is investigated: medicinal, technical, food and fodder plants, resing tapping, beekeeping, fishery, mowing, needles, foliage and bark.

Складовими компонентами лісових фітоценозів є дерева, чагарники, надґрунтовий покрив, тварини і мікроорганізми [5]. Перелічені складники лісу дають змогу отримати деревну (деревина) та недревну (технічна і лікарська сировини, кормові, харчові рослини та ін.) продукцію. Крім того, ліс істотно впливає на навколишнє середовище. Це дає можливість розглядати ліс як багатофункціональну систему для задоволення потреб суспільства в продуктах і властивостях лісу. Тому підвищення продуктивності лісу полягає у зростанні його екологічної (захисної) функції, а також збільшенні деревних і недревних ресурсів лісу.

Виходячи з цього, комплексна продуктивність лісу включає продуктивність деревостану, а також біологічну та екологічну продуктивності [3, 7, 11, 21]. Продуктивність деревостану (деревостоя) – це сумарна кількість фітомаси всіх морфологічних частин деревостану певного віку, включаючи підріст, підлісок та живий надґрунтовий покрив.